

Zelo točno nam ga označuje prof. Prijatelj v Uvodu k IV. zvezku Zbranih spisov: „Bil je ves čas svojega življenja košat kmetiški velikaš (!), ki se ob nedeljah ter praznikih vozi ob zvonjenju farnih zvonov v ozaljšano cerkev in na koncu svojih dni mirno umira, zavedajoč se, da bodo nad njegovo krsto duhovniki v zlatih plaščih ob bučanju orgel služili mašo za njegov pokoj in ubrano peli domači zvonovi, ko ga bodo kmetiški gospodarji, njegovi bivši tovariši, polagali v naročje domače zemlje.“

Prvi zvezek se odlikuje, kakor vsi prejšnji, po blestečem literarno-zgodovinskem uvodu profesorja Prijatelja, ki podaja analizo postanka Tavčarja umetnika ter vsebinsko analizo priobčenih spisov. Zvezek zaključujejo izčrpne urednikove opombe, ki prinašajo mnogo zanimivih literarnih beležk, več variant „Gospe Amalije“, črtico „Nasproti stari palači“ in poskus žaloigre „Erazem iz Jame“. Urednik obljublja zbrati Tavčarjeve feljtone, literarne in glavne politične govore v enem zvezku in literarno študijo o Tavčarju. S tem bo dobila Tavčarjeva osebnost potrebno enotnost, kajti skoraj nemogoče si je Tavčarja misliti brez osvetlitve njegovega političnega udejstvovanja. Njegovo celotno delo pa potrebuje temeljite sociološke obravnave. *Stanko Janež.*

Juš Kozak: Celica. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1932. (Slovenske poti V.) 108 str.

Usodni julij 1914. je odsekal mladega jugoslovanskega nacionalista Juša Kozaka od sveta in ga vrgel med štiri prazne stene.

Izprva odkriva med njimi polno novih stvari, ki ga zanimajo, polagoma pa se pričinja nanj vlegati mrtva tišina. Ideja, ki ga je „razprla s postavami in zakoni“, se mu odmika. Tiho si prizna, da je ni nikoli globoko doživel. „Jetniki, ki niso proti zakonom grešili le napol, temveč v jasni zavesti in globokem občutju, imajo v celici lažje življenje in jasnejšo pot.“

Z neugnanim instinktom zdravega človeka grabi najneznatnejše drobtinice, ki bi mu utegnile utešiti rastočo lakoto po življenju. Z napeto pozornostjo opazuje muho, ki se je prikradla v celico, poln bojazni, da bi mu ne ušla; čudovite skrivnosti vidi razpete med zelenjem osamele lipe na zapuščenem dvorišču; zleknjen vpija solnčno liso, ki ga edina spaja z vnanjim svetom. Toda suha stvarnost mu pričinja tlačiti duha in vpijati sokove. Strahota uklenjenosti rase s praznoto. Obup nad lastno nemočjo se stopnjuje v mržnjo, ogorčenost, zlobo, pobesnelost. V napadih besnosti, ko izgublja „poslednjo moralno oporo, da bi zdržal med golimi stenami“, se pričenjajo uveljavljati v njem „najpodlejši in za človeka poniževalni nagibi“.

V ravnatelju spozna pristaša zakona, „ki mu službena varnost daje potuho, da lahko pljuje človeku v lice“, nemškutarja, enega od izrodov, „ki so po navadi izgubili svoje moštvo in jim je ostala edina opora v slepi vdanosti, ki njihove človeške nravi izpreminja v hlapčevstvo“. Vzradoščen odkrije v njem svojega izrazitega nasprotnika, kateremu se bo lahko upiral in dal s tem duška svoji maščevalnosti. Z gnusom se kesneje zgrozi nad „ogabno zlobo“, ki ga je zavedla, da se je v uporabi zoper oblast, ki mu je vzela svobodo, znesel nad brezpomembnim, neznatnim poedincem. „Celica je ostra preizkušnja za človekovo nravnost.“

Izbruhom poniževalne besnosti sledi onemoglost, otopela vdanost. Samota ga je prelomila.

Iz suhe in trezne praznote prično tiho vstajati spomini. Plastično rase iz preteklosti dogodek za dogodkom, človek za človekom; tudi taki, ki jih je že davno prešel. Kar je kdaj komu hudega storil, ga boli kot nikoli poprej. Tišina celice zrcali njegova dejanja v neizprosni resnici: vsa nepristna patetičnost se razblinja, izčiščena preteklost živi s podvojeno močjo.

V zrelih letih, v delu močnejši kot kdajkoli poprej, odkriva Juš Kozak preprosto in neprisiljeno svojo mladost v najglobljih plasteh. Prva poglavja njegovega življenja žive pred nami, kakor so se razvijala v prergranem filmu človeku, prečiščenem v grozi praznote in osamelosti. Žena se mu javlja v vseh oblikah, ki jih je kdaj srečal; materino obličje, ki se ga ni mogel domisliti od njene smrti, se mu prikaže v trenutku največje izmučenosti; narava zaživi pred njim v najsvetejših hipih, ki so mu bili odkrili skrivnost Stvarjenja in smisel življenja; borba za idejo narodove svobode in južnoslovanskega zedinjenja rase in ugaša pred njim.

Svojevrsna, kakor je snov, je tudi gradnja. Dočim opisuje prvi del knjige jetnikovo aktivno življenje v celici, v drugem delu jetnik samo podoživlja svojo preteklost. Osrednje poglavje, ki loči oba dela, je povest o kaznjencu Vojtri, ki ima le malo zveze z ostalo knjigo.

Stilistično se oba dela krijeta, ker je preteklost enako živo realistično prikazana, čeprav v odlomkih, ki jih prekinja osnovni motiv — neposredno življenje v celici. Čim bolj se delo bliža koncu, tem bolj se oddaljuje celici in leposlovju v teoretično razpravljanje.

Vse to je vzrok, da se dejanje ne vrši v enotni liniji in vzročni zaporednosti, marveč da so nekatera poglavja, predvsem v drugem delu, enote zase, ki bi jih spet tu pa tam mogli razklati v več manjših samostojnejših enot. (Najznačilnejši primer je Vojtra, s katerim se pisatelj na 54. strani docela razstane, dočim ga na 56. strani spet mimogrede omenja. — Da je delo polagoma nastajalo, priča tudi avtorjeva trditev v avgustu, da razen nekih kaznenk že dva meseca ni videl ženske [str. 55.], ker je med tem že pozabil, da nekaj poglavij spredaj [str. 34.] govori o ravnateljevi hčerki, ki jo je včasih opazil pri oknu in se iskal ž njo z očmi.)

Vseskozi realistična izpoved nastaja v epični distanci, zaradi katere včasih trpi kak prizor, kjer bi pričakovali neposrednejše razgibanosti. (Ob izbruhih besnosti izgubi n. pr. zaradi umerjenega tona bolečina na neposredni dinamiki in elementarnosti.) Najneposredneje se nam približa v svojem religioznem doživetju planin. Najbolj plastičen je v nekaterih epizodah, katerih najobširnejša in najmočnejša, v potankostih umetniško izdelana, je tragična povest o Vojtri — ena najlepših, kar jih premore naša književnost. Snov je avtorja zgrabila s tako silo, da se ji je tudi stilistično ves predal. Sočnost in svojevrsnost jezika v tem poglavju podčrtava marsikak šibek odlomek v ostalih, kjer je tu pa tam nejasen v izražanju in ne brez jezikovnih (deloma tiskovnih) napak. Na splošno pa je prav tako v jeziku kakor v načinu razporeditve snovi sodoben in zanimiv: stvaren, preprost, pristen, zelo domač in naš. Njegovi stavki so večinoma kratki, goli, trdi in brez vsakih nepotrebnih priveskov.

*

Kozakova „Celica“ je svojevrsen pojav v naši književnosti. Je več ko niz spominov in več ko kos enkratnega življenja. Simbolično se dviga v mračen

izraz dobe, ko smo komaj še hropeli pod pritiskom vkovanosti, molka in praznote.

„Celica“ je poglavje slovenske poti.

Marja Boršnik.

Knjige Goriške Matice za leto 1933. V štirinajstem letu svojega obstoja je izdala Goriška Matica pet obveznih in eno neobvezno knjigo, vsega skupaj kakih 850 strani leposlovnega in poljudno-znanstvenega štiva. V leposlovju prvači neobvezni roman *Franceta Bevka „Železna kača“*, o katerem smo že poročali. (Gl. LZ, 1933, str. 51.)

Koledar Goriške Matice za leto 1933. Če bodi ena izmed vrlin poljudnih koledarjev mnogovrstnost njihove vsebine, je treba priznati, da je uredništvo pri tem koledarju to zahtevo upoštevalo v najvišji meri, in vendar tako, da se ni prepustilo nezdravemu hlastanju po senzacijah. Vsa snov je tako razvrščena, da knjiga v svoji celoti duševno dviga, zabava, poučuje, vodi, koristi, pomaga, opozarja, vzgaja. Glavni pripovednik Tone Čemažar, znan iz prejšnjih letnikov, je v napeti, življenjsko resnični noveli „Gmajni“ izklesal kovača Gregorja, ki pri delitvi gmajne v borbi za pravice prikrajšanih kajzarjev pobije zemljemerca in pade nato v boju z orožniki. Fran Žgur je objavil nekaj pristrčnih pesmi, ki po toplini občutja in po zvočnosti često spominjajo na Gregorčičeve. Bolj miselne so pesmi Slavka Slavca, ki je sestavil tudi nekaj obletniških prispevkov (o Ivanu Trinku, sedemdesetletniku, o Goetheju in Garibaldi). Emil Komel poroča o razvoju glasbe in domačih instrumentov. Urednik je priredil nekaj krajših prevodov iz tujih slovstev in nekaj poljudnoznanstvenih člankov. Naslovni „Sejalec“ ter vzporedno menjajoči se verski in domorodni motivi v nadmesečnih risbah Julčeta Božiča dajejo koledarju povsem novo lice, razodevajoče zdrav umetniški okus.

Slavko Slavec: „Med srci in zemljo“. Ta povest iz življenja našega ljudstva v neposredni goriški okolici pripoveduje o Kraljevem Mirku, omahujočem sprva med tvorniško delavko Tončko in kmetiško Ivano Lukmanovo, h kateri ga končno popolnoma nagne tudi ljubezen do zemlje.

Nande Vrbnjakov: „Pogled v svetovno zrcalo“. Te „zgodovinske slike za mladino“ so nekakšen cvetnik iz naših najboljših zgodovinarjev (Gruden, Starč, Apih, Kaspret, Bučar, Jesenko i. dr.) s pestrimi zgodovinskimi prizori in razpravami od Atila do knimske vojne. Opombe o nekaterih naših zgodovinarjih se odlikujejo po pristrčni živahnosti, posebno zadnja o Janezu Jesenku, ki žehi od toplega navdušenja ob spominu na izvrstnega učitelja.

Praktičnim potrebam goriških Matičarjev služita Majeve in Potrata. Gizela Majeve je obdelala v „Telesni vzgoji otrok“ vse najvažnejše, kar se tiče nege in hrane zdravega in bolnega otroka, po načelu, da je za otroka tudi najboljše komaj dovolj dobro. Spretno je premagala glavno težkočo: kako naj poda jasna in točna navodila, primerna raznim družabnim slojem, veljavna po možnosti za mesto in vas. — Dr. Josip Potrata je v dopolnilo svojih prejšnjih poljudno-zdravstvenih knjig izdal to pot „Prvo pomoč v nezgodah“ s tehničnimi strokovnjaškimi nasveti za razne prilike in neprilike.

Poudariti moramo še, da vlada v vseh Matičnih knjigah precejšnja jezikovna čistost in da očituje večina njenih sotrudnikov zdrav smisel za pravo slovensko pisanje, ogibajoč se jezikovnih nepravilnosti, ki jim podlegajo razni strokovni listi in dnevno časopisje.

A. Budal.